

Studies in Learning & Instruction

Research Paper

Journal homepage: <https://jsli.shirazu.ac.ir>

Exploring the Lived Experiences of Primary School Teachers and Students in the Sudden Transition from Face-to-Face Instruction to Virtual Instruction during Third Imposed War Crisis

Melika Eskandari¹ , Marjan Kian^{2*}

1. PhD Student of Curriculum Studies, Kharazmi University, Tehran, Iran.

2. Associate Professor, Department of Curriculum Studies, Kharazmi University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Keywords:

lived experiences, teachers, students, virtual instruction, war

Article history:

Received: 2026/06/08

Revised: 2026/07/12

Accepted: 2026/08/22

ABSTRACT

The present study aimed to explore the lived experiences of primary school teachers and students regarding the sudden transition from face-to-face education to online education during the Third Imposed War crisis. This qualitative study was conducted a phenomenological approach in the academic year 2025–2026 in Abyek County, Qazvin Province, Iran, to understand the meaning of participants' experiences in an unexpected and crisis situation. The research population consisted of primary school teachers and students in Abyek County who had direct experience of online education during the war. Using purposive criterion-based sampling, 13 participants (6 teachers and 7 students) who met the inclusion criteria were selected. Data were collected through in-depth semi-structured interviews and analyzed using Colaizzi's seven-step method. The findings revealed that 7 main themes and 30 sub-themes were extracted from teachers' experiences, while 6 main themes and 24 sub-themes were identified from students' experiences. The results indicated that online education during wartime was more than a simple educational transition and involved multiple layers of shock, anxiety, technical challenges, psychological pressures, learning difficulties, feelings of longing, and the need for adaptation among both groups. Overall, understanding these experiences can provide a basis for educational policymaking in crisis situations.

Citation: Eskandari, M., & Kian, M. (2026). Exploring the Lived Experiences of Primary School Teachers and Students in the Sudden Transition from Face-to-Face Instruction to Virtual Instruction during Third Imposed War Crisis. *Journal of Studies in Learning & Instruction*, 18(1, Ser 90), 251-270.

Doi: 10.22099/JSLI.2026.8814

* Corresponding Author: E-mail- address: kian@khu.ac.ir

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher

Extended Abstract

Introduction

Education systems are among the social institutions that are highly vulnerable to crises such as wars, pandemics, and social disruptions. Wars, in particular, extend their consequences beyond military and political dimensions and deeply affect individuals' psychological well-being, social relationships, and educational processes. During such crises, schools, as central environments for children's development and learning, face serious challenges in maintaining educational continuity and protecting the well-being of students and teachers.

In Iran, the outbreak of the Third Imposed War led to a sudden transition from face-to-face education to virtual learning in primary schools. This unexpected shift occurred under conditions of insecurity, psychological pressure, and social instability, requiring teachers and students to adapt to a new educational environment without sufficient preparation. Although previous studies conducted during the COVID-19 pandemic have examined the opportunities and challenges of online education, wartime education represents a distinct context in which educational challenges are intensified by fear, uncertainty, emotional distress, and disruptions in daily life.

Despite the growing body of research on education during crises, limited attention has been paid to the lived experiences of primary teachers and students who encounter a sudden transition to virtual learning in wartime conditions, particularly in the Iranian context. Understanding these experiences is essential for identifying educational, psychological, and technological challenges and for developing appropriate strategies to support educational continuity during future emergencies. Therefore, the present study aims to explore the lived experiences of primary teachers and students regarding the sudden transition from face-to-face to virtual education during the Third Imposed War in Iran. By highlighting the perspectives of the main actors of the teaching-learning process, this

research seeks to provide insights that can contribute to more flexible, humane, and crisis-responsive educational policies.

Method

This qualitative study was conducted using a phenomenological approach to explore the lived experiences of primary school teachers and students regarding the sudden transition from face-to-face to virtual education during the Third Imposed War in Iran. The research population consisted of primary school teachers and students in Abyek County, Qazvin Province, Iran, who had direct experience with virtual learning during the 2025–2026 academic year. Using purposeful criterion sampling, 13 participants, including six teachers and seven students, were selected based on the inclusion criteria. Data were collected through in-depth semi-structured interviews, and the collected data were analyzed using Colaizzi's seven-step method. The analysis process included extracting significant statements, formulating meanings, organizing themes, and developing a comprehensive description of participants' experiences. To ensure the credibility of the findings, member checking and peer debriefing were employed.

Results

The findings indicated that virtual learning during wartime was not merely an instructional transition but a multidimensional experience involving emotional, psychological, technical, and social aspects. In the teachers' group, seven main themes and 30 subthemes were identified, including "shock, confusion, and psychological pressure at the beginning of the war," "technical and infrastructural challenges of virtual learning under wartime conditions," "the impact of war on students' mental health from teachers' perspectives," "changing educational goals and prioritizing mental health," "redesigning teaching methods and classroom management," "the central role of families and strengthening teacher-parent relationships," and

“professional growth and redefinition of teacher identity.”

In the students’ group, six main themes and 24 subthemes were extracted, including “sudden experience of war, shock, and fear,” “deep longing for school, teachers, and friends,” “learning difficulties due to war and virtual education,” “the vital role of teachers in calming, encouraging, and supporting learning,” “complex and multilayered emotions during wartime,” and “growth of resilience and learning life skills.”

The findings showed that teachers faced psychological pressure, technical problems, increased responsibilities, and the need to provide emotional support for students while maintaining educational continuity. Students experienced fear, emotional instability, concentration difficulties, reduced motivation, and a strong need for support from teachers and families. Despite these challenges, both groups demonstrated adaptive responses, including increased resilience, improved digital skills, strengthened communication, and the development of supportive relationships. Overall, wartime virtual learning transformed educational experiences and required teachers and students to cope with complex psychological and pedagogical challenges while attempting to sustain the learning process.

Discussion and Conclusion

The findings of this study demonstrate that virtual learning during wartime was not merely a change in the mode of instruction but a multidimensional experience involving emotional, psychological, technical, and social aspects. The sudden transition from face-to-face education to virtual learning

created various challenges for teachers and students, including psychological pressure, reduced concentration, learning difficulties, technological limitations, and the need for rapid adaptation. These findings are consistent with previous studies conducted in war-affected contexts; for instance, research in Ukraine and Gaza have also reported psychological distress, technological barriers, changes in teachers’ roles, and disruptions in educational continuity during wartime. However, the present study extends previous findings by focusing simultaneously on the lived experiences of primary school teachers and students in the Iranian context.

Despite the challenges, the participants demonstrated adaptive capacities through flexible teaching practices, prioritizing students’ mental health, strengthening communication between teachers and families, and developing resilience. The findings emphasize that education in crisis situations requires more than technological solutions and should incorporate psychological support, flexible educational planning, and attention to the human dimensions of teaching and learning. Although this study was limited to participants from one geographical area and a specific educational level, it provides valuable insights into the experiences of educational actors during wartime. Overall, understanding the lived experiences of teachers and students can contribute to developing more resilient and responsive educational systems capable of maintaining learning continuity during future crises.

Keywords: lived experiences, teachers, students, virtual instruction, war

کاوشی بر تجارب زیسته معلمان و دانش‌آموزان دوره ابتدایی از انتقال ناگهانی آموزش حضوری به آموزش مجازی در بحران جنگ تحمیلی سوم

ملیکا اسکندری^۱ ID، مرجان کیان^{۲*} ID

۱. دانشجوی دکتری مطالعات برنامه درسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۲. دانشیار گروه مطالعات برنامه‌درسی و سنجش و اندازه‌گیری، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

چکیده

واژه‌های کلیدی:

پژوهش حاضر با هدف کاوش در تجارب زیسته معلمان و دانش‌آموزان دوره ابتدایی از انتقال ناگهانی آموزش حضوری به آموزش مجازی در بحران جنگ تحمیلی سوم، در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵، در شهرستان آبیک، استان قزوین انجام شد. این مطالعه در چهارچوب پارادایم کیفی و با رویکرد پدیدارشناسی صورت گرفت تا معنای تجربه‌شده توسط این گروه‌ها در شرایط بحرانی و غیرمنتظره روشن شود. جامعه پژوهش شامل معلمان و دانش‌آموزان دختر دوره ابتدایی شهرستان آبیک، دارای تجربه مستقیم آموزش مجازی در دوران جنگ بود. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند مبتنی بر ملاک، تعداد ۱۳ نفر (۶ معلم و ۷ دانش‌آموز) که معیارهای ورود به مطالعه را داشتند، به‌عنوان مشارکت‌کننده انتخاب شدند. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته گردآوری و با بهره‌گیری از روش هفت‌مرحله‌ای کلایزی تحلیل شدند. یافته‌ها نشان دادند در بخش معلمان، ۷ مضمون اصلی و ۳۰ مضمون فرعی و در بخش دانش‌آموزان، ۶ مضمون اصلی و ۲۴ مضمون فرعی استخراج شد. نتایج نشان دادند تجربه آموزش مجازی در بستر جنگ، فراتر از یک تغییر آموزشی ساده بوده و لایه‌هایی از شوک، اضطراب، چالش‌های فنی، فشارهای روانی، اختلال در یادگیری، دلنگی و نیاز به سازگاری را برای هر دو گروه ایجاد کرده است. درمجموع، انتقال ناگهانی آموزش در بستر جنگ، پیامدهایی چندلایه و عمیق داشته و فهم این تجارب می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری آموزشی در شرایط بحران فراهم آورد.

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۳/۱۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۴/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۳۱

استناد: اسکندری، م.، و کیان، م. (۱۴۰۵). کاوشی بر تجارب زیسته معلمان و دانش‌آموزان دوره ابتدایی از انتقال ناگهانی آموزش حضوری به آموزش مجازی در بحران جنگ سوم تحمیلی. *مجله مطالعات آموزش و یادگیری*، ۱۸ (۱، پیاپی ۹۰)، ۲۷۰-۲۵۱.

Doi: 10.22099/JSLI.2026.8814

* نویسنده مسئول: kian@khu.ac.ir

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher

مقدمه

جهان از بحرانی به بحران دیگر در نوسان است. بی‌ثباتی سیاسی، ناآرامی‌های اجتماعی، مهاجرت‌های گسترده، بیماری‌های فراگیر، رویدادهای شدید آب و هوایی و مانند آن‌ها، ثبات جهانی را تهدید کرده و فشار زیادی را بر همه سیستم‌ها از جمله آموزش و پرورش برای مقابله با چالش‌هایی که این موارد به همراه دارند، وارد می‌نماید (Butler et al., 2024). در این میان، یکی از چالش‌برانگیزترین بحران‌های بشری، جنگ است که همواره واجد تأثیراتی فراتر از ابعاد نظامی و سیاسی بوده و پیامدهای عمیقی بر روان، ذهن و ادراک افراد جامعه برجای می‌گذارد (Ebrahimi Ghavam, 2026). در این گونه مواقع، نظام آموزشی هر کشوری، به مثابه کانون حضور کودکان و نوجوانان و عناصر اصلی مرتبط با آنان یعنی معلمان، همواره در معرض تأثیرات و تغییرات جدی قرار می‌گیرد. تغییری تقریباً یک‌شبه از آموزش حضوری به آموزش مجازی، که بسیاری از معلمان و دانش‌آموزان را بدون آمادگی درگیر می‌کند (Hofer et al., 2021)، محیط‌های یادگیری سنتی را مختل کرده و آن‌ها را مجبور به سازگاری با شرایط خارج‌العاده می‌نماید.

اگر چه پس از گذار از دوران کرونا و تغییرات ناشی از آن در ابعاد مختلف زندگی از جمله آموزش، برگزاری کلاس‌ها به صورت مجازی در کنار آموزش حضوری مرسوم گردید و یادگیری از خانه بخش جدایی‌ناپذیر سیستم‌های آموزشی محسوب شد، اما اینکه دانش‌آموزان برای مدت طولانی فقط از خانه درس بخوانند، وضعیتی است که با اصطلاح «آموزش آنلاین اضطراری»^۱ توصیف می‌گردد (Hofer et al., 2021).

در تاریخچه آموزش، مدل رایج یادگیری، زمانی حول محور کلاس درس سنتی می‌چرخید، جایی که دانش‌آموزان به صورت فیزیکی دور هم جمع می‌شدند و معلمان از طریق تعاملات رودررو، دانش را منتقل می‌کردند (Carambas & Espique, 2023)؛ اما همه‌گیری بیماری کووید-۱۹ این چشم‌انداز مرسوم آموزش را دگرگون کرد و ازسوی سازمان‌هایی مانند اتحادیه اروپا، بانک جهانی و سازمان همکاری و توسعه اقتصاد^۲ به عنوان نقطه عطفی در آموزش مجازی تلقی شد (Butler et al., 2024). پروتکل‌های فاصله‌گذاری اجتماعی و قرنطینه‌ها، تعطیلی کلاس‌های درس حضوری را ضروری ساخت. از این رو، بسیاری از کشورها شروع به اجرای آموزش مجازی به عنوان راه‌حلی برای این مشکل یا حداقل برای کاهش پیامدهای جدی آن کردند. اگرچه وجود اینترنت، دسترسی و کاربرد آن را گسترش داده و تسهیل نموده و شکل آن را نیز دگرگون نموده است، با این حال، این یک روش آموزشی جدید نیست، زیرا قدمت آن به قرن هجدهم میلادی بازمی‌گردد.

آموزش از راه دور^۳ بیش از یک قرن قبل از اختراع اینترنت، آغازی تدریجی داشت. اگرچه ریشه‌های آموزش از راه دور مورد بحث است، اما کاملاً مشخص است که این امر در سال ۱۸۴۰ آغاز شد، زمانی که یک مربی انگلیسی، سر ایزاک پیتمن^۴، که به عنوان مبتکر آموزش از راه دور شناخته می‌شود، متونی را برای دانش‌آموزان خود روی کارت پستال می‌فرستاد؛ سیستمی که آموزش مکاتبه‌ای^۵ نام گرفت. بعدها رادیو و تلویزیون در آموزش از راه دور نقش برجسته‌ای داشتند. اولین ایستگاه رادیویی دارای مجوز رسمی در سال ۱۹۱۹ توسط دانشگاه ویسکانسین^۶ به برنامه‌های آموزشی اختصاص داده شد. دانشگاه آیووا^۷ اولین دانشگاهی بود که بین سال‌های ۱۹۳۲ تا ۱۹۳۷ از تلویزیون به عنوان ابزار آموزش

^۱. emergency online teaching

^۲. OECD

^۳. distance learning

^۴. Sir Isaac Pitman

^۵. correspondence education

^۶. Wisconsin University

^۷. Iowa University

از راه دور استفاده کرد. سرانجام، در سال ۱۹۸۹، دانشگاه فینیکس^۱ از کامپیوسرو^۲ برای راه‌اندازی اولین برنامه‌های آموزشی آنلاین استفاده کرد و بدین ترتیب، اشکال اولیه آموزش آنلاین کنونی شکل گرفت (Sofi-Karim et al., 2023). باوجود اصطلاحات متعددی که برای اشاره به آموزش و یادگیری مجازی به کار می‌رود ازجمله آموزش از راه دور، یادگیری الکترونیکی^۳، آموزش مبتنی بر وب^۴، آموزش دیجیتال^۵، آموزش مبتنی بر کامپیوتر^۶، آموزش توزیع‌شده^۷، یادگیری خودراهبر^۸، آموزش غیررسمی و یادگیری شخصی‌سازی‌شده^۹ و...، در یک جمع‌بندی کلی، می‌توان آموزش مجازی را به‌عنوان مجموعه فعالیت‌ها و تعاملات آموزشی که با استفاده از فناوری‌های دیجیتال و شبکه‌های رایانه‌ای مبتنی بر اینترنت، انجام می‌شود، تعریف کرد (Greenhow et al., 2022).

در حوزه آموزش مجازی، براساس میزان و زمان‌بندی تعامل میان معلم و دانش‌آموز، معمولاً سه دسته اصلی قابل شناسایی است: دسته اول، آموزش آنلاین ناهم‌زمان نام دارد. در این شیوه، یادگیرندگان بیشتر نقش هدایت‌کننده مسیر یادگیری خود را بر عهده دارند و وظایف و تکالیف را در بازه‌های زمانی دلخواه خود به انجام می‌رسانند. ارتباط میان معلم و فراگیر از طریق کانال‌هایی نظیر وبلاگ، ایمیل و مشابه آن‌ها برقرار می‌شود و جلسات کلاسی الزاماً در زمان مشخصی برگزار نمی‌گردند. این مدل به دلیل انعطاف‌پذیری زمانی، برای فراگیرانی که با محدودیت وقت یا برنامه‌ریزی فشرده روبرو هستند، بسیار مناسب است. دسته دوم، آموزش آنلاین هم‌زمان را شامل می‌شود. این رویکرد مستلزم برقراری تعامل آنی و هم‌زمان میان معلم و فراگیر به‌صورت آنلاین است. فراگیران از معلم دانش را دریافت می‌کنند و ارتباط آن‌ها با معلم و سایر فراگیران، از طریق ابزارهای ارتباطی متنی، صوتی یا تصویری در محیط کلاس مجازی صورت می‌پذیرد و در نهایت، دسته سوم، آموزش آنلاین ترکیبی است که به‌عنوان بدیلی برای ترکیب تعاملات حضوری و مجازی در نظر گرفته می‌شود. دوره‌های ترکیبی، علاوه بر الزام به برگزاری برخی جلسات حضوری در طول یک نیم‌سال تحصیلی، امکان برقراری ارتباطات مبتنی بر اینترنت را در فواصل میان این جلسات حضوری فراهم می‌آورند (Dung, 2020).

از زمان پیدایش این اشکال جدید آموزش تاکنون، پژوهش‌های زیادی پیرامون اثربخشی، مزایا و معایب آموزش‌های مجازی و صور مختلف آن صورت گرفته است؛ اما در همه‌گیری بیماری کووید-۱۹، به دلیل جهان‌شمول بودن این بیماری و تبعات ناشی از آن، پژوهش در این حوزه جایگاه خاصی یافت و پژوهشگران درصدد روشن‌نگری ابعاد مختلف آن برآمدند. به‌عنوان مثال، Dhawan (2020) در پژوهشی با عنوان «آموزش آنلاین: نوشدارویی در زمان بحران کووید-۱۹»، به نقش کلیدی آموزش آنلاین در مواجهه با بحران اشاره کرده و اظهار می‌دارد، آموزش آنلاین با ارائه انعطاف‌پذیری زمانی و مکانی، دسترسی به آموزش را برای گروه‌های مختلف تسهیل کرده و فرصت‌هایی برای نوآوری در روش‌های تدریس و توسعه مهارت‌های حیاتی فراگیران فراهم آورده است. بااین‌حال، پیاده‌سازی مؤثر آن با چالش‌های متعددی ازجمله درگیر نگه داشتن فراگیران، نیاز به تغییر پارادایم‌های آموزشی معلمان، دشواری در ساخت محتوای جذاب، نبود استانداردهای مدون، هزینه‌های بالا و شکاف دیجیتالی همراه است. این موانع، پذیرش و بهره‌مندی کامل از پتانسیل‌های

¹. University of Phoenix

². CompuServe

³. e-learning

⁴. web-based education

⁵. digital Education

⁶. computer- based education

⁷. distributed education

⁸. self- directed learning

⁹. personalized learning

آموزش آنلاین را با دشواری‌هایی روبرو می‌سازد. همچنین، Curelaru et al. (2022)، در پژوهشی، ادراکات دانشجویان درباره انتقال از آموزش حضوری به مجازی را در دوران کووید-۱۹ بررسی نمودند. یافته‌ها نشان دادند که دانشجویان ضمن اشاره به مزایایی چون سهولت دسترسی، صرفه‌جویی در زمان و احساس امنیت روانی و بهداشتی، از معایبی مانند استرس، تنهایی، کاهش انگیزه و ضعف در یادگیری یاد کرده‌اند. در ایران نیز، Alborzi et al. (2021)، در پژوهشی پیرامون تجارب زیسته معلمان از تغییر آموزش سنتی به آموزش مجازی در دوران شیوع بیماری کووید-۱۹، پی بردند که معلمان با چالش‌هایی همچون نیاز به کسب مهارت‌های تدریس مجازی، مشکلات زیرساختی و دشواری در برقراری ارتباط مؤثر با دانش‌آموزان و اولیای آنان مواجه بودند؛ هرچند این تجربه، زمینه توسعه مهارت‌های حرفه‌ای و افزایش انعطاف‌پذیری آنان را نیز فراهم ساخت. همچنین، Alipourmoghdam et al. (2024)، در پژوهشی پیرامون چالش‌های آموزش مجازی در ایام شیوع بیماری کووید-۱۹، دریافتند که دانش‌آموزان در آموزش مجازی با کاهش انگیزه تحصیلی، افت کیفیت یادگیری به دلیل ضعف تعاملات اجتماعی و کلاسی، و دشواری در تمرکز و پیگیری مطالب درسی مواجه بوده‌اند. با این حال، مزایایی چون صرفه‌جویی در زمان رفت‌وآمد و دسترسی راحت‌تر به منابع آموزشی نیز قابل ذکر است. در همین راستا، Zolghadri and Kian (2024)، نیز در پژوهشی درباره تجربه زیسته اساتید از چالش‌های ارزشیابی آنلاین در دوران همه‌گیری بیماری کووید-۱۹، مشکلات فنی، کاهش تعاملات انسانی، فشار روانی و اختلال در فرایند یادگیری را از مهم‌ترین پیامدهای آموزش و ارزشیابی مجازی گزارش کردند.

با وجود ارزشمند بودن مطالعات انجام‌شده در زمینه آموزش مجازی در دوران همه‌گیری بیماری کووید-۱۹، شرایط جنگ به دلیل تهدیدهای امنیتی، فشارهای روانی، جابه‌جایی اجباری، اختلال در زیرساخت‌ها و بی‌ثباتی اجتماعی، زمینه‌ای متفاوت برای تجربه آموزش ایجاد می‌کند. از این رو، در سال‌های اخیر، پژوهش‌هایی نیز به بررسی آموزش در بستر جنگ پرداخته‌اند. بخش عمده این پژوهش‌ها در کشورهای نظیر اوکراین و فلسطین انجام شده‌اند که طی سال‌های اخیر تجربه مستقیم جنگ را پشت سر گذاشته‌اند. به عنوان نمونه، Velykodna et al. (2023)، در مطالعه‌ای درباره آموزش ابتدایی در دوران جنگ اوکراین، گزارش کردند که معلمان ابتدایی ناگزیر به ایجاد تغییرات گسترده در شیوه تدریس، برنامه‌های آموزشی و نقش‌های حرفه‌ای خود شدند. افزایش حجم کاری، برگزاری آموزش از راه دور، ایفای نقش‌هایی فراتر از تدریس از جمله مشاور بحران و حامی روانی دانش‌آموزان و تجربه سطوح بالای استرس، فرسودگی شغلی و فشار روانی از مهم‌ترین یافته‌های این پژوهش بود. همچنین، Meshko et al. (2023)، در پژوهشی نشان دادند که جنگ موجب کاهش احساس آسودگی و علاقه به یادگیری، افزایش تنش هیجانی دانش‌آموزان و افت بهزیستی عاطفی آنان شده است و کیفیت تعامل معلم با دانش‌آموز و حمایت عاطفی معلم نقش مهمی در حفظ سلامت روان دانش‌آموزان ایفا می‌کند. Lavrysh et al. (2025)، نیز در بررسی تجربه معلمان اوکراینی از تدریس در دوران جنگ گزارش کردند که معلمان علاوه بر مواجهه با مشکلات روان‌شناختی، اختلال در فرایند آموزش، مشکلات فنی، کاهش انگیزه یادگیرندگان و محدودیت دسترسی به منابع آموزشی، تلاش کردند با انعطاف در برنامه‌های آموزشی، اولویت دادن به سلامت روان فراگیران، حفظ ارتباط مستمر با دانش‌آموزان و ایجاد برنامه‌های آموزشی منعطف، تداوم آموزش را حفظ کنند. افزون‌بر این، Khat tab et al. (2025)، در مطالعه‌ای درباره دانشجویان نوار غزه نشان دادند که جنگ با ایجاد مشکلات روان‌شناختی و اجتماعی، ضعف زیرساخت‌های ارتباطی، دشواری دسترسی به اینترنت، نامناسب بودن محیط مطالعه و ناکارآمدی نسبی آموزش مجازی در دروس عملی، عملکرد تحصیلی دانشجویان را به گونه قابل توجهی تحت تأثیر قرار داده است.

مرور پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که اگرچه مطالعات متعددی درباره آموزش مجازی در دوران همه‌گیری بیماری کوید-۱۹ و نیز آموزش در شرایط جنگ در کشورهای مختلف انجام شده است، اما تاکنون پژوهشی که به‌طور هم‌زمان تجارب زیسته معلمان و دانش‌آموزان دوره ابتدایی ایران را از انتقال ناگهانی آموزش حضوری به آموزش مجازی در بستر جنگ با رویکرد پدیدارشناسی بررسی کرده باشد، صورت نگرفته است.

از این‌رو، پژوهش حاضر از چند منظر حائز اهمیت و ضرورت است: نخست، تبیین ابعاد ناشناخته بحران جنگ تحمیلی سوم بر نظام آموزشی کشور، به‌ویژه پیامدهای آن بر دانش‌آموزان در دوره حساس ابتدایی، نیازمند بررسی عمیق است. درک چگونگی انطباق فرایندهای آموزشی با شرایط اضطراری جنگ، می‌تواند به شناخت بهتر پیامدهای بلندمدت آن یاری رساند. دوم، کوشش برای پُر کردن خلأ پژوهشی موجود در زمینه بررسی تجارب زیسته معلمان و دانش‌آموزان دوره ابتدایی ایران در شرایط جنگ، دانش موجود را غنی‌تر ساخته و دریچه‌ای نو به‌سوی فهم این پدیده در جامعه علمی می‌گشاید. سوم، از آنجایی که این پژوهش مبتنی بر تجارب زیسته و واقعی بازیگران اصلی فرایند یاددهی-یادگیری یعنی معلمان و دانش‌آموزان است، می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های آموزشی در شرایط بحران‌های مشابه آتی فراهم آورد و به حفظ استمرار آموزش و کاهش آسیب‌های روانی و تحصیلی دانش‌آموزان و معلمان در زمان‌های بحرانی کمک کند. در نهایت، تمرکز بر تجارب زیسته این دو گروه، صدای آنان را در فرایند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی آموزشی برجسته می‌سازد و نشان می‌دهد که چگونه این افراد، باوجود محدودیت‌ها، در حفظ فرایند یاددهی-یادگیری نقش فعال ایفا کرده‌اند. این پژوهش تلاش دارد تا با کاوش در تجارب زیسته معلمان و دانش‌آموزان ابتدایی، به درک جامع‌تری از چالش‌ها و سازگاری‌ها در این انتقال ناگهانی در بستر جنگ یاری رساند. از این‌رو، پرسش‌های اصلی این پژوهش بدین شرح هستند:

۱. تجارب زیسته معلمان دوره ابتدایی از انتقال ناگهانی آموزش حضوری به آموزش مجازی در جریان جنگ سوم تحمیلی چگونه است؟
۲. تجارب زیسته دانش‌آموزان دختر دوره ابتدایی از انتقال ناگهانی آموزش حضوری به مجازی در جریان جنگ سوم تحمیلی چگونه است؟

روش پژوهش

پارادایم این پژوهش کیفی بوده و به روش پدیدارشناسی^۱ انجام شده است. پدیدارشناسی یک رویکرد کیفی است که به مطالعه تجارب زیسته افراد می‌پردازد و هدف آن فهم عمیق معنای تجربه از دیدگاه مشارکت‌کنندگان است (Gill, 2020). این روش بدین منظور انتخاب گردید که پژوهش حاضر در پی کاوش تجارب زیسته معلمان و دانش‌آموزان دختر دوره ابتدایی از آموزش مجازی در شرایط جنگ تحمیلی سوم (اسفند ۱۴۰۴) بود. جامعه هدف شامل معلمان و دانش‌آموزان دوره ابتدایی شهرستان آبیک، استان قزوین در سال تحصیلی ۱۴۰۵-۱۴۰۴ بود. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند مبتنی بر ملاک انجام شد و معیارهای ورود شامل برخورداری از حداقل ۳ سال سابقه تدریس در دوره ابتدایی، داشتن تجربه مستقیم تدریس مجازی در دوران جنگ، دارا بودن مدرک کارشناسی و بالاتر (در بخش معلمان) و داشتن تجربه مستقیم یادگیری مجازی در بستر جنگ، توانایی بیان احساسات، تجارب و درک شخصی از شرایط و رضایت والدین

^۱. phenomenology

برای مشارکت در مصاحبه (در بخش دانش‌آموزان) تعیین گردید. مشارکت‌کنندگان از طریق مدرسه محل خدمت پژوهشگر و مدارس ابتدایی مجاور آن شناسایی شدند. پس از شناسایی افراد واجد شرایط، با معلمان به صورت تلفنی تماس گرفته شد و هدف پژوهش برای آنان تشریح گردید. در بخش دانش‌آموزان نیز پس از برقراری ارتباط با اولیای آنان و ارائه توضیحات لازم درباره پژوهش، در صورت اعلام رضایت والدین و تمایل دانش‌آموز، وی وارد مطالعه شد. در مجموع ۱۳ نفر شامل ۶ معلم و ۷ دانش‌آموز در مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته شرکت نمودند. پس از این تعداد مصاحبه، داده‌ها به مرحله اشباع رسیدند و مصاحبه‌های بیشتر اطلاعات جدیدی تولید نمی‌کرد. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی معلمان و دانش‌آموزان به ترتیب در جدول‌های ۱ و ۲ آورده شده است.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی معلمان

کد مشارکت‌کننده	جنسیت	سن (سال)	سابقه تدریس (سال)	پایه تدریس	مدرک تحصیلی
۱م	زن	۴۰	۵	دوم	کارشناسی
۲م	زن	۳۰	۷	چهارم	کارشناسی
۳م	زن	۳۷	۵	اول	کارشناسی
۴م	زن	۳۱	۷	ششم	کارشناسی
۵م	زن	۴۱	۲۳	دوم	کارشناسی ارشد
۶م	زن	۲۷	۵	پنجم	کارشناسی

جدول ۲. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی دانش‌آموزان

کد مشارکت‌کننده	جنسیت	سن (سال)	پایه تحصیلی
۱د	دختر	۱۱	پنجم
۲د	دختر	۱۱	پنجم
۳د	دختر	۱۰	پنجم
۴د	دختر	۱۱	پنجم
۵د	دختر	۱۲	پنجم
۶د	دختر	۱۱	پنجم
۷د	دختر	۱۲	پنجم

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته بود. راهنمای مصاحبه شامل ۹ پرسش باز برای معلمان و ۱۰ پرسش باز برای دانش‌آموزان بود که براساس اهداف پژوهش و با راهنمایی استاد راهنما طراحی شد و در جریان مصاحبه، متناسب با پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان، پرسش‌های پیگیر نیز برای روشن‌تر شدن یا تعمیق پاسخ‌ها مطرح می‌شد. با توجه به شرایط ناشی از جنگ، تمامی مصاحبه‌ها به صورت مجازی و از طریق تبادل فایل‌های صوتی در پیام‌رسان شاد انجام شد. مشارکت‌کنندگان پاسخ‌های خود را در قالب فایل‌های صوتی ارسال می‌کردند و پژوهشگر در صورت نیاز، پرسش‌های تکمیلی را نیز به صورت صوتی مطرح می‌کرد تا ابهامات برطرف شده و داده‌های عمیق‌تری گردآوری

شود. فایل‌های صوتی پس از دریافت، به‌طور کامل پیاده‌سازی و برای تحلیل آماده شدند. مجموع مدت هر مصاحبه، با احتساب پرسش‌های تکمیلی، به‌طور میانگین بین ۴۰ تا ۵۰ دقیقه بود.

تجزیه و تحلیل داده‌ها براساس هفت مرحله روش کلایزی^۱ انجام شد. بدین صورت که ابتدا تمام مصاحبه‌ها پیاده‌سازی شده و متن آن‌ها چندین بار خوانده شد تا درک کلی و عمیقی از تجارب مشارکت‌کنندگان به دست آید. سپس گزاره‌های مهم استخراج و معانی متناظر با آن‌ها تدوین شد. این معانی در قالب خوشه‌های مضامین سازمان‌دهی و در ادامه در یک توصیف جامع ادغام گردید. در مرحله بعد، ساختار بنیادی پدیده استخراج شد و در نهایت، یافته‌ها برای تأیید و بازبینی به مشارکت‌کنندگان بازگردانده شد تا از دقت و صحت آن‌ها اطمینان حاصل شود.

در نهایت، برای افزایش اعتبار یافته‌های پژوهش، چندین اقدام صورت گرفت. ابتدا متون مصاحبه‌ها و کدگذاری‌ها چندین بار توسط پژوهشگر بازبینی شد تا از دقت استخراج واحدهای معنایی و مضامین اطمینان حاصل شود. سپس نسخه اولیه تحلیل‌ها در اختیار استاد راهنما قرار گرفت و اصلاحات پیشنهادی ایشان اعمال شد. علاوه بر این، خلاصه‌ای از یافته‌ها با تعدادی از مشارکت‌کنندگان به‌صورت غیررسمی مطرح شد تا از هم‌خوانی نتایج با تجارب واقعی آنان اطمینان حاصل شود.

یافته‌ها

تحلیل داده‌ها نشان داد که تجربه آموزش مجازی در بستر جنگ، فراتر از یک تغییر آموزشی ساده بوده و لایه‌های عمیقی از احساسات، چالش‌ها و سازگاری‌ها را در زندگی معلمان و دانش‌آموزان ایجاد نموده است. یافته‌های زیر که حاصل فرایند تحلیل کلایزی بوده، مضامین کلیدی را که از دل روایت‌های مشارکت‌کنندگان پدیدار شده‌اند، تشریح می‌کند. در ادامه، این یافته‌ها در قالب مضامین اصلی و فرعی همراه با نقل‌قول‌های مستقیم ارائه می‌شوند تا تصویر روشنی از تجربه شرکت‌کنندگان ترسیم گردد.

▪ تجارب زیسته معلمان

تحلیل روایت‌های معلمان نشان داد که انتقال ناگهانی آموزش حضوری به مجازی در شرایط جنگ، تجربه‌ای چندلایه و همراه با فشارهای روانی، آموزشی و عاطفی برای آنان بوده است. مضامین استخراج‌شده در جدول ۳ ارائه شده‌اند.

جدول ۳. مضامین استخراج‌شده از مصاحبه‌های معلمان

مضمون اصلی	مضامین فرعی	نقل قول‌ها
شوک، سردرگمی و فشار روانی آغاز جنگ	بهت‌زدگی و سردرگمی اولیه	«دو سه روز اول جنگ بهت‌زده و سردرگم بوده و دست‌ودلم به هیچ کاری نمی‌رفت» (م۴)
		«نمی‌دانستم باید چه واکنشی داشته باشم... نگران آموزش درست دانش‌آموزان بودم» (م۶)
	ترس و نگرانی از آینده آموزش	

^۱. Colaizzi's Method

مضمون اصلی	مضامین فرعی	نقل قول‌ها
	دوگانگی نقش معلم-مادر	«هم باید کنار فرزندانم باشم و هم نگران یادگیری دانش‌آموزانم» (م۵)
	احساس مسئولیت در دل بحران	«احساس کردم در جبهه مقدم آموزش هستم» (م۱)
	اینترنت ناپایدار و اختلال در پیام‌رسان شاد	«شاد به حدی کند بود که برای ارسال یک پیام متنی ساده باید چندین بار تلاش می‌کردم تا ارسال شود» (م۱)
	کمبود ابزار و امکانات	«سه نفر یعنی من و فرزندانم که دانش‌آموز بودند، مجبور بودیم از یک گوشی برای کلاس‌های مجازی استفاده کنیم» (م۵)
چالش‌های فنی و زیرساختی آموزش مجازی در شرایط جنگی	مشکلات آپلود و دانلود محتوا و فیلم‌های تدریس	«آپلود فیلم‌های تدریس گاهی ۲ تا ۳ ساعت طول می‌کشید و بعضی اوقات دانش‌آموزان نمی‌توانستند آن‌ها را دانلود کرده و در پخش فیلم‌ها با خطا مواجه می‌شدند» (م۵)
	محدودیت زمانی ارسال پیام در شاد	«فقط در ساعت تعیین‌شده توسط وزارت آموزش و پرورش با توجه به پایه و مقطع تحصیلی، می‌توانستم پیام ارسال کنم» (م۳)
	راهکارهای مقابله‌ای و جایگزین	بخش بخش کردن فیلم‌های تدریس طولانی، آپلود شبانه فیلم‌ها در بخش پیام‌های ذخیره‌شده، استفاده از فایل‌ها و جزوات کم‌حجم به صورت پی‌دی‌اف. (م۲، م۳، م۵)
	ترس، اضطراب و اُفت تمرکز	«یکی از دانش‌آموزانم سراسیمه به من پیام داد که خانم، کنار خونه مادر بزرگم را موشک زدند... من می‌ترسم» (م۱)
تأثیر جنگ بر سلامت روان دانش‌آموزان از دید معلمان	غیبت و امتناع از حضور در کلاس	«یکی از دانش‌آموزانم در طول یک هفته حتی یک بار هم آنلاین نشده بود» (م۳)
	گریه، بی‌حوصلگی و نداشتن انگیزه	«مادر دانش‌آموزم به من می‌گفت که فرزندش با شنیدن صدای انفجار کتاب را رها می‌کند و دیگر انگیزه و تمرکزی برایش نمانده...» (م۵)

مضمون اصلی	مضامین فرعی	نقل قول‌ها
تغییر اهداف آموزشی و اولویت سلامت روان	سلامت روان مقدم بر آموزش	«سلامت روان دانش‌آموزان را در اولویت اصلی قرار دادم» (م۳)
	حذف قوانین غیرقابل انعطاف و سخت‌گیرانه	«از قوانین سخت و خشک استفاده نکردم» (م۴)
تکالیف معنادار و بازی‌محور	کاهش فشار درسی و سبک‌سازی برنامه	«برنامه را سبک‌تر کرده و روی مفاهیم اصلی متمرکز شدم» (م۶)
	استفاده از روش‌های آرام‌سازی	تلاوت قرآن در ابتدای کلاس‌ها، موسیقی آرامش‌بخش در میانه کلاس‌ها، ارسال پیام‌های امیدبخش و راهکارهای حفظ آرامش (م۱، م۲، م۴)
بازطراحی روش تدریس و مدیریت کلاس	تمرکز بر دروس پایه	استفاده از هنر و فعالیت‌های هنری در آموزش و یادگیری دروس مختلف، خاطره‌نویسی روزانه، انیمیشن‌های مرتبط با مفاهیم درسی و... (م۳، م۴، م۵)
	ارزشیابی انعطاف‌پذیر	«یک بحث ۲۰ دقیقه‌ای را در دو فیلم ۱۰ دقیقه‌ای تدریس می‌کردم» (م۳)
نقش محوری خانواده و تعمیق رابطه معلم-اولیا	تدریس محتواهای مربوط به میهن‌دوستی و اتحاد در کتب‌درسی در ارتباط با شرایط موجود	«صبح‌ها فیلم‌ها را در گروه بارگذاری می‌کردم که تا عصر بتوانند دانلود کنند و در ساعات کلاس استرس نگیرند» (م۳)
	وابستگی آموزش مجازی به همراهی اولیا	«در بین دروس، ریاضی و فارسی را در اولویت قرار دادم» (م۲، م۴)
افزایش صمیمیت و اعتماد	ارتباط با شرایط موجود	گفت‌وگوی صوتی، ارسال فعالیت‌ها در گروه کلاسی، بازخورد تشویقی و... (م۲، م۳)
	همدلی و درک شرایط خانواده‌ها	«مثلاً در کتاب فارسی دوم، درس پرچم یا ایران زیبا را در تلفیق با شرایط جنگ تحمیلی تدریس کردم» (م۵)
ارتباط با اولیا	افزایش صمیمیت و اعتماد	«اگر مشارکت و همراهی اولیا نباشد، کار تدریس مجازی خیلی دشوار می‌شود» (م۳)
	ارتباط با اولیا	«سعی می‌کردم در کنار و همراه اولیا باشم و به آن‌ها امید دهم» (م۵)
ارتباط با اولیا	ارتباط با اولیا	«ارتباطم با اولیا صمیمی‌تر شد و آن‌ها ارزش کار معلم را بیشتر فهمیدند» (م۵)

مضمون اصلی	مضامین فرعی	نقل قول‌ها
	چالش‌های خانوادگی	شاغل بودن والدین، نبود ابزار ارتباطی مناسب مانند تلفن همراه خوب، استرس سایر افراد خانواده و... (م۲، م۵)
	یادگیری فناوری و هوش مصنوعی	«این ضعف را که کار با ابزارهای هوش مصنوعی و کاربرد آن‌ها در تدریس را نمی‌دانم در خودم دیدم و پیگیر یادگیری هوش مصنوعی شدم» (م۳)
رشد حرفه‌ای و بازتعریف هویت معلمی	تقویت مهارت‌های نرم	صبر، انعطاف‌پذیری، مدیریت بحران، همدلی و... (م۱، م۴، م۶)
	درک عمیق‌تر از رسالت معلمی	«درک کردم که رسالت معلمی فقط تدریس نیست» (م۱)
	تاب‌آوری و خلاقیت در بحران	«یاد گرفتم در شرایط غیرمنتظره کار را پیش ببرم» (م۶)

همان‌گونه که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، از تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه با معلمان، ۷ مضمون اصلی و ۳۰ مضمون فرعی استخراج شد. مضامین اصلی شامل «شوک، سردرگمی و فشار روانی آغاز جنگ»، «چالش‌های فنی و زیرساختی آموزش مجازی در شرایط جنگی»، «تأثیر جنگ بر سلامت روان دانش‌آموزان از دید معلمان»، «تغییر اهداف آموزشی و اولویت سلامت روان»، «بازطراحی روش تدریس و مدیریت کلاس»، «نقش محوری خانواده و تعمیق رابطه معلم-اولیا» و «رشد حرفه‌ای و بازتعریف هویت معلمی» بودند. هریک از این مضامین اصلی از چندین مضمون فرعی نیز تشکیل شده‌اند که در جدول ۳ ارائه شده است.

در بستر جنگ سوم تحمیلی، معلمان دوره ابتدایی خود را در موقعیتی یافتند که در آن، آموزش حضوری ناگهان فرو پاشید و آموزش مجازی در شرایطی آغاز شد که اضطراب، ترس و بی‌ثباتی بر زندگی روزمره سایه انداخته بود. آنان در روزهای نخست، ترکیبی از شوک، سردرگمی و احساس مسئولیت را تجربه کردند؛ مسئولیتی که آنان را واداشت تا در دل بحران، نقش «پناه روانی» برای دانش‌آموزان ایفا کنند.

چالش‌های فنی گسترده، کمبود ابزار ارتباطی مناسب، اختلال در پیام‌رسان شاد، ناپایداری اینترنت و... آموزش را به فرایندی فرسایشی مبدل ساخته بود؛ اما معلمان با راهکارهایی چون کوتاه‌سازی محتوا، ارسال شبانه فیلم‌های تدریس (به‌علت ترافیک کمتر پیام‌رسان شاد و محدودیت ارسال پیام در ساعات ۸ صبح تا ۵ عصر به‌جز در ساعت کلاس خود معلم که وزارت آموزش و پرورش با توجه به دوره و پایه تحصیلی تعیین نموده بود)، استفاده از فایل‌های کم‌حجم، انعطاف در ارزشیابی و... جریان یادگیری را همچنان حفظ نمودند.

جنگ چنان تأثیر عمیقی بر روان دانش‌آموزان نهاده بود که معلمان را بر آن داشت تا اهداف آموزشی خود را بازتعریف کرده و سلامت روان دانش‌آموزان را مقدم بر هر چیز دیگری بدانند. آنان با استفاده از گفت‌وگوی صوتی روزانه در کلاس‌های مجازی، خاطره‌نویسی روزانه، آغاز کلاس‌ها با تلاوت قرآن، موسیقی آرامش‌بخش در زمان

استراحت میان دو زنگ کلاس، تکالیف بازی‌محور، کاربردی و آمیخته با فعالیت‌های هنری، طولانی‌تر کردن بازه زمانی تحویل تکالیف و... کلاس‌های مجازی را به فضایی امن و آرام تبدیل کردند.

در این میان، خانواده‌ها نیز نقشی کلیدی یافتند و رابطه معلم-اولیا عمیق‌تر گردید. در نهایت، این تجربه برای معلمان، دوره‌ای از رشد حرفه‌ای و شخصی بود؛ دوره‌ای که در آن مهارت‌های فناوری، صبر، انعطاف، همدلی، تاب‌آوری، نقش‌الگویی و... تقویت شد و هویت معلمی، شأن معنایی تازه یافت.

▪ تجارب زیسته دانش‌آموزان

تحلیل روایت‌های دانش‌آموزان نشان داد که تجربه آنان از آموزش مجازی در دوران جنگ تحمیلی سوم، با احساسات، نگرانی‌ها و چالش‌هایی همراه بوده که جنبه‌های مختلف زندگی تحصیلی و عاطفی آنان را تحت‌تأثیر قرار داده است. مضامین استخراج‌شده از تحلیل داده‌ها، در جدول ۴ ارائه شده‌اند.

جدول ۴. مضامین استخراج‌شده از مصاحبه‌های دانش‌آموزان

مضمون اصلی	مضامین فرعی	نقل قول‌ها
تجربه ناگهانی جنگ، شوک و ترس	مواجهه مستقیم با جنگ	«یک دفعه صدای جنگنده آمد... خیلی ترسیده بودم» (۷د)
	انتقال اضطراب از والدین	«مامانم سراسیمه به دنبال آمد... من هم خیلی ترسیده بودم» (۶د)
	شوک از تعطیلی ناگهانی مدرسه	«خیلی ناراحت شدم چون دیگر قرار نبود دوستان و معلم را ببینم» (۲د)
	ابهام و ندانستن آینده	«نمی‌دانستم مدرسه دوباره باز می‌شود یا نه... سردرگم بودم» (۴د)
دلتنگی عمیق برای مدرسه، معلم و دوستان	فقدان ارتباط چهره‌به‌چهره	«فیلم‌ها فقط صدای معلم و تخته رو داشت نه چهره او را» (۳د)
	از دست رفتن بازی و زنگ تفریح	«نمی‌توانستم با دوستانم بازی کنم... انگار در خانه حبس بودم» (۵د)
	تنهایی آموزشی و عاطفی	«همش تنها بودم... دوستی را نمی‌دیدم» (۷د)
	وابستگی عاطفی به مدرسه	«کلاس مجازی روح ندارد... ولی کلاس حضوری روح دارد» (۱د)
اختلال در یادگیری و افت تمرکز	ناتوانی در تمرکز به دلیل صداها	«داری مسئله حل می‌کنی، ناگهان صدای انفجار می‌آید! هر چی یاد گرفتی از سرت می‌پرد» (۶د)
	کاهش کیفیت یادگیری در فیلم‌های کوتاه	«معلم برای کم شدن حجم فیلم‌ها تا ما بتونیم داندلودش کنیم، کمتر توضیح می‌داد» (۳د)
	نبود فرصت پرسش و پاسخ زنده و حضوری	«معلم برای کاهش حجم فیلم‌ها فقط یک بار توضیح می‌داد و باید همان بار می‌فهمیدم» (۶د)
	توسل به روش‌های چندانگانه و قدیمی آموزش دروس توسط والدین	«روش‌های پدر و مادرم قدیمی هست و آن‌ها را نمی‌فهمم» (۶د)
	معلم به عنوان منبع آرامش	«از شنیدن صدای معلم آرامش می‌گرفتم» (۷د)
	پاسخ‌دهی سریع و توجه فردی	«پیام‌هایم را خیلی سریع می‌دید و جواب می‌داد» (۳د)
آرام‌سازی، امیدبخشی و یادگیری	تدریس با صدای خود معلم	«معلم همه فیلم‌های تدریس را خودش ضبط می‌کرد... باعث می‌شد بهتر بفهمم» (۵د)
	حمایت عاطفی در دل جنگ	«معلم‌مان به ما امیدواری می‌داد» (۳د)

مضمون اصلی	مضامین فرعی	نقل قول‌ها
احساسات پیچیده و چندلایه در دوران جنگ	ترس و اضطراب	«می‌ترسیدم هر لحظه موشک به خانه‌مان بخورد» (۳د)
	دل‌تنگی و غم	«دلم برای دوستانم و معلم خیلی تنگ شده بود» (۴د)
	تنهایی	«تنهایی انواع مختلفی داره... یکی از آن‌ها نبودن دوستان و معلم بود» (۳د)
	ناامیدی لحظه‌ای	«احساس می‌کردم هر لحظه ممکن است بمیرم» (۵د)
رشد تاب‌آوری و یادگیری مهارت‌های زندگی	یادگیری صبر و شجاعت	«یاد گرفتم صبور و شجاع باشم» (۲د)
	استقلال در یادگیری	«یاد گرفتم بیشتر روی پای خودم بایستم و کمتر به معلم تکیه کنم» (۵د)
	تاب‌آوری و امید	«اوایل گریه می‌کردم ولی بعد قوی شدم» (۶د)
	قدردانی از مدرسه و روابط انسانی	«قدر لحظاتی که کنار دوستانم بودم را فهمیدم» (۷د)

همان‌گونه که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، از تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه با دانش‌آموزان، ۶ مضمون اصلی و ۲۴ مضمون فرعی استخراج شد. مضامین اصلی شامل «تجربه ناگهانی جنگ، شوک و ترس»، «دل‌تنگی عمیق برای مدرسه، معلم و دوستان»، «اختلال در یادگیری و اُفت تمرکز»، «نقش حیاتی معلم در آرام‌سازی، امیدبخشی و یادگیری»، «احساسات پیچیده و چندلایه در دوران جنگ» و «رشد تاب‌آوری و یادگیری مهارت‌های زندگی» بودند که هریک از آن‌ها از چندین مضمون فرعی تشکیل شده‌اند.

تحلیل داده‌ها حاکی از آن است که تجربه زیسته دانش‌آموزان از آموزش مجازی در شرایط جنگی، تجربه‌ای عمیقاً احساسی، چندلایه و همراه با تنش‌های روانی، آموزشی و اجتماعی بوده است. نخستین لایه این تجربه، مواجهه ناگهانی با جنگ و شوک ناشی از آن بود؛ دانش‌آموزان از صدای جنگنده‌ها، انفجارها و اضطراب والدین تأثیر مستقیم گرفته و این وضعیت باعث ایجاد ترس، بی‌ثباتی عاطفی و احساس ناامنی در آنان شده بود. این احساسات اولیه، زمینه‌ای از نگرانی و سردرگمی ایجاد کرد که بر توان یادگیری و تمرکز آنان سایه انداخت.

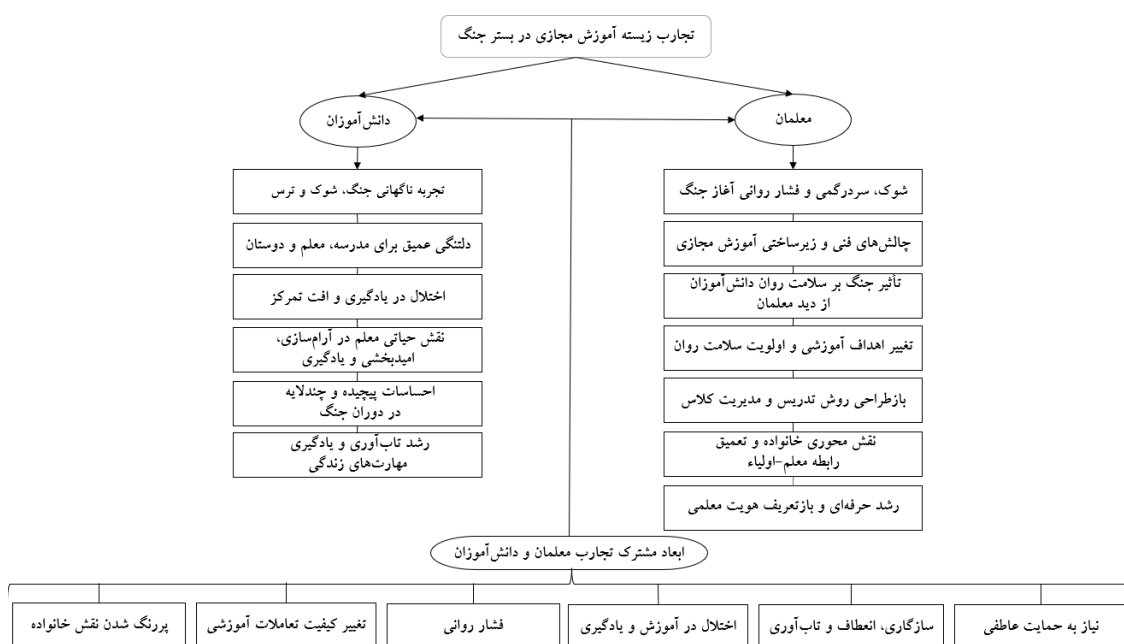
در لایه دوم، دل‌تنگی عمیق برای مدرسه، معلم و دوستان به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین مضامین تجربه دانش‌آموزان ظاهر شد. آنان مدرسه را نه فقط یک محیط آموزشی، بلکه فضایی برای ارتباط انسانی، بازی، تعامل و احساس تعلق می‌دانستند. قطع ناگهانی این ارتباطات، احساس تنهایی، غم و بی‌روح شدن فرایند یادگیری را در آنان تشدید کرد. برخی از دانش‌آموزان اشاره کردند که کلاس مجازی فاقد روح و گرمای انسانی کلاس حضوری است و همین امر باعث کاهش انگیزه و اشتیاق آنان شده بود.

در لایه سوم، اختلال در یادگیری به‌عنوان پیامد مستقیم جنگ و آموزش مجازی مطرح شد. صداهای جنگ، کندی اینترنت و پیام‌رسان شاد، کوتاه بودن فیلم‌های آموزشی، نبود فرصت پرسش و پاسخ حضوری و تکیه بر روش‌های قدیمی والدین در کمک به یادگیری دروس، همگی از عواملی بودند که کیفیت یادگیری را کاهش و احساس ناکارآمدی و ناتوانی در فهم مطالب را در دانش‌آموزان افزایش داده بود. این شرایط باعث شد یادگیری برای آنان به فعالیتی پُراسترس، ناپیوسته و دشوار مبدل گردد.

باین‌حال، نقش معلمان در این میان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع آرامش، امیدبخشی و پیوستگی آموزش برجسته شد. دانش‌آموزان از شنیدن صدای معلم، دریافت پیام‌های حمایتی، توجه فردی و تلاش معلم برای حفظ ارتباط انسانی، احساس امنیت و دل‌گرمی می‌کردند. معلم در نگاه آنان نه‌فقط یک انتقال‌دهنده محتوا، بلکه پناه روانی و منبع ثبات در دل بحران بود.

در نهایت، روایت‌ها نشان می‌دهند که دانش‌آموزان در هیاهوی این تجربه دشوار، نوعی رشد و تاب‌آوری را نیز تجربه کرده‌اند. آنان از یادگیری صبر، شجاعت، استقلال در یادگیری و عدم وابستگی صرف به معلم و قدردانی از روابط انسانی سخن گفته‌اند. این بخش بیانگر آن است که بحران جنگ، در کنار تمام آسیب‌ها، زمینه‌ای برای شکل‌گیری مهارت‌های زندگی و تقویت توان سازگاری در دانش‌آموزان فراهم نموده است.

در مجموع، مقایسه مضامین استخراج‌شده از تجارب معلمان و دانش‌آموزان نشان داد که در کنار تفاوت‌های موجود در تجربه دو گروه، وجوه مشترکی نیز میان آنان وجود دارد. این تجارب مشترک شامل نیاز به حمایت عاطفی، سازگاری، انعطاف و تاب‌آوری، اختلال در آموزش و یادگیری، فشار روانی، تغییر کیفیت تعاملات آموزشی و پررنگ‌تر شدن نقش خانواده در فرایند آموزش بود. ساختار مفهومی مضامین اصلی پژوهش و ارتباط میان مضامین استخراج‌شده از دو گروه، در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. ساختار مفهومی مضامین اصلی پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر، کاوش تجارب زیسته معلمان و دانش‌آموزان دوره ابتدایی از انتقال ناگهانی آموزش حضوری به آموزش مجازی در بستر بحران جنگ سوم تحمیلی و تبیین ابعاد مختلف این تجربه از منظر مشارکت‌کنندگان بود. در

این راستا، در بخش معلمان ۷ مضمون اصلی و ۳۰ مضمون فرعی به دست آمد. مضامین اصلی شامل «شوک، سردرگمی و فشار روانی آغاز جنگ»، «چالش‌های فنی و زیرساختی آموزش مجازی در شرایط جنگی»، «تأثیر جنگ بر سلامت روان دانش‌آموزان از دید معلمان»، «تغییر اهداف آموزشی و اولویت سلامت روان»، «بازطراحی روش تدریس و مدیریت کلاس»، «نقش محوری خانواده و تعمیق رابطه معلم-اولیا» و «رشد حرفه‌ای و بازتعریف هویت معلمی» استخراج شد. همچنین، در بخش دانش‌آموزان ۶ مضمون اصلی و ۲۴ مضمون فرعی استخراج شد. مضامین اصلی شامل «تجربه ناگهانی جنگ، شوک و ترس»، «دلتنگی عمیق برای مدرسه، معلم و دوستان»، «اختلال در یادگیری و افت تمرکز»، «نقش حیاتی معلم در آرام‌سازی، امیدبخشی و یادگیری»، «احساسات پیچیده و چندلایه در دوران جنگ» و «رشد تاب‌آوری و یادگیری مهارت‌های زندگی» به دست آمد.

یافته‌های این پژوهش نشان دادند که آموزش مجازی در بستر جنگ، تجربه‌ای صرفاً آموزشی نبود، بلکه پدیده‌ای عمیقاً انسانی، عاطفی و دارای ابعاد متعدد بود که بر زندگی معلمان و دانش‌آموزان اثر گذاشت. معلمان در مواجهه با انتقال ناگهانی آموزش حضوری به مجازی، با چالش‌هایی همچون اضطراب ناشی از جنگ، فشار کاری، مشکلات فنی و مسئولیت سنگین حمایت عاطفی از دانش‌آموزان روبه‌رو شدند. آنان در کنار تلاش برای حفظ کیفیت تدریس، نقش خطیری در آرام‌سازی، امیدبخشی و ایجاد حس امنیت برای دانش‌آموزان ایفا کردند. از سوی دیگر، دانش‌آموزان این دوره را با ترس، سردرگمی، دلتنگی، اختلال در یادگیری و نیاز شدید به حضور و حمایت معلم تجربه کردند. با وجود این دشواری‌ها، هر دو گروه نشانه‌هایی از تاب‌آوری، سازگاری و رشد فردی را نیز گزارش نمودند؛ از یادگیری مهارت‌های زندگی گرفته تا تقویت استقلال، صبر و شجاعت.

نتایج این پژوهش با یافته‌های پژوهش‌های پیشین در زمینه آموزش در شرایط بحران و جنگ هم‌سوست. برای مثال، Velykodna et al. (2023)، گزارش کردند که معلمان اوکراینی در دوران جنگ، علاوه بر تغییر شیوه‌های تدریس، با افزایش فشار روانی، استرس، گسترش مسئولیت‌های حرفه‌ای و ایفای نقش‌های حمایتی برای دانش‌آموزان مواجه شدند که با مضامین «شوک، سردرگمی و فشار روانی آغاز جنگ»، «تغییر اهداف آموزشی و اولویت سلامت روان» و «رشد حرفه‌ای و بازتعریف هویت معلمی» در پژوهش حاضر هم‌خوانی دارد. همچنین، Lavrysh et al. (2025) نشان دادند که معلمان در شرایط جنگ، سلامت روان دانش‌آموزان را بر انتقال صرف محتوای آموزشی مقدم دانسته و با انعطاف در برنامه‌های آموزشی، حفظ ارتباط مستمر با فراگیران و سازگار کردن شیوه‌های تدریس، تلاش کردند تا آموزش را حفظ کنند که با یافته‌های این پژوهش درباره بازطراحی روش تدریس، نقش حمایتی معلمان و اولویت‌بخشی به سلامت روان دانش‌آموزان هم‌سوست. در بخش دانش‌آموزان نیز نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های Meshko et al. (2023) هم‌خوان است؛ آنان نشان دادند که جنگ موجب افزایش تنش هیجانی، کاهش احساس آسودگی و افت بهزیستی عاطفی دانش‌آموزان می‌شود و کیفیت تعامل معلم با دانش‌آموز نقش تعیین‌کننده‌ای در حفظ سلامت روان آنان دارد. افزون‌بر این، یافته‌های Khatatab et al. (2025)، مبنی بر تأثیر منفی جنگ بر یادگیری، مشکلات زیرساختی، ضعف اینترنت، نامناسب بودن محیط مطالعه و ضرورت انعطاف در فرایند آموزش، با مضامین «اختلال در یادگیری به دلیل جنگ و آموزش مجازی» و «نقش حیاتی معلم در آرام‌سازی، امیدبخشی و یادگیری» در پژوهش حاضر هم‌خوانی دارد. بالاین حال، وجه تمایز پژوهش حاضر آن است که برای نخستین بار، تجارب زیسته هم‌زمان معلمان و دانش‌آموزان دوره ابتدایی ایران از انتقال ناگهانی آموزش حضوری به آموزش مجازی در بستر جنگ را با رویکرد پدیدارشناسی مورد بررسی قرار داده و تصویری جامع از ابعاد آموزشی، روان‌شناختی و اجتماعی این تجربه ارائه کرده است.

این یافته‌ها نشان می‌دهند که آموزش مجازی در شرایط بحران، تنها یک تغییر تکنیکی در شیوه تدریس نیست، بلکه تجربه‌ای است که بر احساس امنیت، کیفیت یادگیری، روابط انسانی و هویت فردی تأثیر می‌گذارد. بنابراین، سیاست‌گذاری‌های آموزشی در شرایط جنگ و بحران باید فراتر از انتقال محتوا باشد و به ابعاد روانی، عاطفی و حمایتی معلمان و دانش‌آموزان توجه جدی نماید. براساس نتایج این پژوهش، چند پیشنهاد کاربردی قابل ارائه است: تقویت حمایت روانی و عاطفی در مدارس از طریق مشاور و برنامه‌های مشاوره، آموزش معلمان برای مدیریت آموزش در بحران و تولید محتوای مناسب شرایط اضطراری، طراحی بسته‌های آموزشی کم‌حجم و آفلاین برای مواقع کندی یا نبود اینترنت، ایجاد کانال‌های ارتباطی پایدار میان معلم و دانش‌آموز برای کاهش احساس تنهایی، توانمندسازی خانواده‌ها برای نقش‌آفرینی بهتر در یادگیری، توسعه زیرساخت‌های فناوری و طراحی برنامه‌های تاب‌آوری و مهارت‌های زندگی برای دانش‌آموزان.

این پژوهش با محدودیت‌هایی نیز همراه بود. نخست، مطالعه در یک شهر انجام شد؛ از این رو، یافته‌ها در چهارچوب بافت فرهنگی، اجتماعی و آموزشی همان منطقه قابل تفسیر است. دوم، به دلیل شرایط ناشی از جنگ و محدودیت برگزاری جلسات حضوری، گردآوری داده‌ها از طریق مصاحبه‌های مجازی و تبادل فایل‌های صوتی انجام شد که ممکن است بر نحوه بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اثر گذاشته باشد. سوم، با توجه به ماهیت کیفی و پدیدارشناسانه پژوهش و استفاده از نمونه‌گیری هدفمند، هدف پژوهش تعمیم آماری یافته‌ها نبوده، بلکه دستیابی به درکی عمیق از تجارب زیسته مشارکت‌کنندگان مد نظر بوده است. از این رو، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی با اجرای مطالعات مشابه در مناطق مختلف کشور، با مشارکت گروه‌های متنوع‌تر از معلمان و دانش‌آموزان و بهره‌گیری از روش‌های ترکیبی، به تکمیل و غنای یافته‌های این حوزه کمک کنند.

در مجموع، این پژوهش تأکید می‌کند که آموزش در شرایط جنگ، نیازمند نگاهی انسانی، چندبعدی و مبتنی بر حمایت روانی است. از همین رو، توجه به تجارب زیسته معلمان و دانش‌آموزان می‌تواند راهنمایی ارزشمند برای برنامه‌ریزی آموزشی در بحران‌ها باشد و به ایجاد نظام آموزشی انعطاف‌پذیرتر و کارآمدتر کمک شایانی نماید.

References

- Alborzi, M., Mohammadi, M., Naseri Jahromi, R., Safari, M., & Mirghafari, F. (2021). Primary school teachers' experiences of the challenges of transitioning from traditional to virtual teaching during the COVID-19 pandemic. *Journal of Studies in Learning & Instruction*, 13(1), 1-19. <https://doi.org/10.22099/jsli.2021.6310> [In Persian]
- Alipourmoghadam, K., Arabshibani, K., & Beydollahimansurieh, K. (2024). Challenges of virtual education in the days of Corona based on teachers' lived experiences. *Technology and Scholarship in Education*, 3(4), 1-12. <https://doi.org/10.30473/T-EDU.2024.70258.1116> [In Persian]
- Butler, D., Leahy, M., & Charania, A. (2024). Aligning digital educational policies with the new realities of schooling. *Technology, Knowledge and Learning*, 29, 1831-1849. <https://doi.org/10.1007/s10758-024-09776-9>
- Carambas, J., R., & Espique, F., P. (2023). Lived experiences of teachers and students in distance education: shift from traditional to online learning. *Educational Technology Quarterly*, 4, 422-435. <https://doi.org/10.55056/etq.606>
- Curelaru, M.; Curelaru, V., & Cristea, M. (2022). Students' perceptions of online learning during COVID-19 pandemic: A qualitative approach. *Sustainability*, 14, 38-81. <https://doi.org/10.3390/su14138138>
- Dhawan, S. (2020). Online learning: A panacea in the time of COVID-19 crisis. *Journal of Educational Technology System*, 49(1), 5-22. <https://doi.org/10.1177/004723952093401>

- Dung, D. T. H. (2020). The advantages and disadvantages of virtual learning. *IOSR Journal of Research & Method in Education*, 10(3), 45-48. <https://doi.org/10.9790/7388-1003054548>
- Ebrahimi Ghavam, S. (2026). Reflective writing as a tool for psychological processing and critical learning in the face of human crises: A case study of the 12-Day Iran–Israel War. *Journal of Counseling and Psychotherapy Culture*, 17(65), 119-142. <https://doi.org/10.22054/qccpc.2025.87867.3508> [In Persian]
- Gill, M. J. (2020) Phenomenological Approaches to Research. In: N. Mik-Meyer, & M. Järvinen (Eds), *Qualitative Analysis: Eight Approaches* (pp. 73-94). Sage,
- Greenhow, C., Graham, C., R., & Kohler, M. J. (2022). Foundations of online learning: Challenges and opportunities. *Educational Psychologist*, 57(3), 131-147. <https://doi.org/10.1080/00461520.2022.2090364>
- Hofer, S. I., Nistor, N., & Scheibenzuber, C. (2021). Online teaching and learning in higher education: Lessons learned in crisis situations. *Computers in Human Behavior*, 121, Article 106789. [10.1016/j.chb.2021.106789](https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106789)
- Khattab, S., Migdad, M., & Buheji, M. (2025). Impact of war on Gaza on university students' academic performance: Case of challenges and adaptation strategies. *International Journal of Multidisciplinary Research and Growth Evaluation*, 6(3), 270-279. <https://doi.org/10.54660/IJMRGE.2025.6.3.270-279>
- Lavrysh, Y., Lytovchenko, I., Lukianenko, V., & Golub, T. (2025). Teaching during the wartime: Experience from Ukraine. *Educational Philosophy and Theory*, 57(3), 197-204. <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2098714>
- Meshko, H. M., Meshko, O. I., & Habrusieva, N. V. (2023). The Impact of the war in Ukraine on the emotional well-being of students in the learning process. *Journal of Intellectual Disability-Diagnosis and Treatment*, 11(1), 55-65. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2023.11.01.7>
- Sofi-Karim, M., Bali, A. O., & Rached, K. (2023). Online education via media platforms and applications as an innovative teaching method. *Education and Information Technologies*, 28(1), 507-523. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11188-0>
- Velykodna, M., Mishaka, N., Miroshnyk, Z., & Deputatov, V. (2023). Primary education in wartime: How the Russian invasion affected Ukrainian teachers and the educational process in Kryvyi Rih. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 15(1), 285-309. <https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/697>
- Zolghadri, P., & Kian, M. (2024). Professors' lived experience of Payam Noor University from the online evaluation challenges during the Corona epidemic. *Research in Curriculum Planning*, 20(52), 59-74. <https://doi.org/10.30486/JSRE.2024.2001061.2276> [In Persian]

